

Franc Jakopin

Filozofska fakulteta v Ljubljani

ALBANOLOŠKE ŠTUDIJE RAJKA NAHTIGALA

Zanimanje za albanski jezik, književnost in kulturo ima pri Slovencih že kar dolgo zgodovino: po Kopitarjevem spisu o albanskem, vlaškem in bolgarskem jeziku (1829)¹ se je v sklopu širših balkanističnih raziskav ukvarjal z albanščino njegov učenec Fran Miklošič, ki je s svojim delom *Albanische Forschungen* (1870)² sprožil v slavistiki živ odnos do sosednjega po izvoru in sočasni podobi precej neznanega in »zagonetnega« jezika; albanističnim študijam se je v začetku 20. stoletja posvečal tudi Jagičev učenec v dunajskem slavističnem seminarju, slovanski filolog Rajko Nahtigal³. Predvsem s stališča predindoevropskega jezikovnega stanja ob Mediteranu se je v albanski jezik poglabljal dobro desetletje mlajši slovenski učenjak, primerjalni jezikoslovec Karel Oštir (1888—1973)⁴.

Nahtigalova vnema za študij albanščine ima tako v svojih začetnih motivih kakor tudi v poznejši usmeritvi poseben značaj. Albanščine se je Nahtigal naučil že v študentskih letih, ko se je največ in najraje družil s svojim sošolcem ohridskim Albancem Đerdem Pekmezijem — Nahtigal, Ivan Prijatelj in Pekmezi so bili nerazdružljiva prijateljska trojka. O tem pričajo Nahtigalova in Prijateljeva pisma iz Rusije (1901—1904)⁵. Nekaj pobud za študij albanščine je moral dobiti Nahtigal tudi v Jagičevih paleografskih seminarjih, ko so obravnavali Geitlerjevo razpravo o posebni elbasanski pisavi; o tej pisavi je prinesel novo gradivo tudi Pekmezi s svojega študijskega potovanja v Albanijo leta 1900. Nahtigal je že takrat zavrnil mnenja o veliki starosti te albanske pisave in je njen nastanek pomaknil v 18. stoletje. Končno ni bilo brez vpliva splošno »albanistično ozračje«, ki so ga zbudila dela enega najpomembnejših albano-
logov Gustava Meyerja⁶.

¹ *Jahrbücher der Literatur*, 46; Kopitar se je dotikal albanske filologije tudi v nekaterih drugih spisih (prim. SBL I, 512).

² *Denkschriften der k. Akad. d. Wissenschaften, Phil.-hist. Cl. Bd. XIX*, Dunaj.

³ Za Nahtigalov simpozij ob stoletnici rojstva (30. jun. — 2. jul. 1977) je prijavil češki akademik Bohuslav Havránek referat o Nahtigalovem prispevku za albansko znanstveno slovnico; žal se srečanja ni mogel udeležiti.

⁴ Prim. njegove razprave *Illyro-Thrakisches, Illyro-Pelasgica, Zum Voralbanischen* — Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju I, II, IV.

⁵ Prim. Nahtigalov uvod k objavi Prijateljevih pisem (LZ 1937, 301): »... Prijatelj je postal tudi moj naslednik v knjižničarskem poslu, ko sem v začetku leta 1901 odšel na dveletno študijsko potovanje v Rusijo. Poleg tega pa je prevzel še moje pobratimstvo z Ohridčanom Albancem Đerdem Pekmezijem, članom slovanskega seminarja, s katerim sem se jaz že l. 1895 seznanil in kateremu sem pomagal pri študijah, kar je nadaljeval Prijatelj. ... A prijateljstvo naše trojice je bilo tako iskreno, da smo si po mojem povratku iz Rusije jeseni 1902 najeli celo skupno stanovanje.«

⁶ Znale so njegove Albanske študije 1—3, Etimološki slovar in Slovnica.

Nahtigal je ob različnih priložnostih rad poudaril, da je bil njegov delež pri sestavljanju Pekmezijeve albanske slovnice (1908)⁷ večji in pomembnejši, kakor bi mogli razbrati iz Predgovora (IV). Tudi Norbert Jokl⁸ pravi v svoji oceni Pekmezijeve slovnice, da je bila avtorju pri obravnavi kvantitete in kvalitete albanskih samoglasnikov v velik prid Nahtigalova pomoč »dessen Ohr, an Beobachtungen slawischer Akzentverhältnisse gewöhnt, sich auch für das Albanische als besonders geschärft erwies«. (240) Čeprav najbrž nikoli ne bo mogoče natančno izmeriti vrednosti Nahtigalovega deleža v tej Slovnici, lahko glede na poznejše Pekmezijevo delovanje⁹ domnevamo, da je bil teoretični del slovnice (in osnovna shema) Nahtigalov, medtem ko je Pekmezi prispeval novo gradivo; slovnica se je opirala na dela Gustava Meyerja, po mnenju ocenjevalca N. Jokla pa je premalo upoštevala dognanja Holgerja Pedersena, posebno pri obravnavi albanskega glagola. Tu naj pripomnimo, da A. Meillet v svojem Uvodu v študij indoevropsčine¹⁰ ob Meyerjevem delu upošteva tudi Pekmezijevo slovnico, ne navaja pa nekaj let poznejše Weigandove.

Nahtigala in Pekmezija je že v študijskih letih zanimalo vprašanje enotnega albanskega knjižnega jezika; vse slovnice so namreč boleale na tem, da so bile pravzaprav slovnice albanskih narečij¹¹. Albanska književnost je sicer obstajala že nekaj stoletij (od 16.), vendar v različnih črkopisih (grškem, latinskem, turškem itd.) in v narečjih plemena Toskov (toščina) na albanskem Jugu ter v narečjih plemena Gegov (geščina) na albanskem Severu. Narečni skupini pa sta bili (po trditvi Nahtigala in drugih) toliko različni, da so se pripadniki ene ali druge med seboj le s težavo sporazumevali.

Ko je z nastankom albanske države po drugi balkanski vojni (1913) vprašanje skupnega knjižnega jezika postalo še posebno aktualno, je razumljivo, da so se začeli z njim ukvarjati strokovnjaki, ki so imeli o tem jasne predstave od prej in so problem dobro občutili in razumeli. Albanski prosvetljeni krogi so veliko razmišljali o poti, ki naj bi brez hujših sporov pripeljala do cilja. Albanska literarna komisija, ki ji je načeloval Pekmezi in je imela svoj sedež v Skadru, je zavrnila možnost, da bi pustili obema variantama svoboden razvoj in bi se potem odločili za tisto, ki bi si pridobila splošnoalbanski ugled in določeno kulturno premoč; prav tako niso soglašali s predlogi, po katerih naj bi pomešali prvine ene in druge različice in na ta način prišli do nekakšnega »umetnega« skupnega jezika. Po zgledu znanih primerov iz zgodovine evropskih knjižnih jezikov so se odločili za osrednji elbasanski govor, ki je — čeprav je geški — nekakšen jezikovni most med geščino in toščino, s tem pa tudi najbolj primerna osnova za skupni albanski knjižni jezik. To »pavšalno« odločitev je bilo treba seveda podpreti z resničnimi jezikovnimi dejstvi, ki bi jih morali zbrati na terenu in jih jezikoslovno ovrednotiti. Albanska literarna komisija je za to nalogo izbrala takratnega profesorja za slovansko jezikoslovje in literaturo (s posebnim ozirom na slovenščino) na univerzi v Gradcu dr. Rajka Nahtigala in ga pozimi 1916/17 povabila v Albanijo. Znale so bile namreč Nahtiga-

⁷ *Grammatik der albanesischen Sprache*, Dunaj.

⁸ *AslPh XXXI*, 1910, 237—241.

⁹ V dvajsetih letih je bil albanski konzul v Avstriji.

¹⁰ *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Pariz 1934, str. 507.

¹¹ Prim. F. Ramovš, *LZ* 1918, str. 77—79.

love zasluge pri pisanju albanske slovnice, pa tudi njegov odnos do enotnega knjižnega jezika, ki je ustrezal odločitvi Literarne komisije; še bolj pomembno pa je bilo, da so videli v njem razgledanega jezikoslovca, ki bo zmogel albanski jezikovno-zgodovinski položaj uskladiti s sočasnim jezikovnim stanjem na terenu.

Z odobritvijo avstrijskih oblasti je spomladi 1917 (april, maj) odpotoval v Skadar, od koder je v spremstvu Pekmezija in patra Don A. Medio nadaljeval pot v Elbasan in okolico. Po nadrobni analizi razmerja med severnimi in južnimi albanskimi govori je sestavil obširno Promemorijo v albanščini in nemščini (*Die Frage einer einheitlichen albanischen Schriftsprache*)¹² s predgovorom in opombami. V spisu se je Nahtigal spoprijel z vsemi najvažnejšimi vprašanji albanskega knjižnega jezika na način, ki je bil dostopen širšim kulturnim in političnim krogom zunaj filologije, ki pa so bili soodločujoči pri nastajanju in pospeševanju albanskega knjižnega jezika in njegove enotnosti. Ne moremo tudi mimo ugotovitve, da iz celotne obravnave veje opazna Nahtigalova simpatija do albanskega jezika in ljudi; iskreno želi, da bi se kulturno in prosvetno hitro dvignili, zato pa je pogoj — skupen knjižni jezik.

V Uvodu se Nahtigal ukvarja s splošnimi vprašanji knjižnega jezika, seže tudi po primerjavah z drugimi jeziki, npr. srbohrvaščino in slovenščino. Poudarja, da je albanščina prav zaradi hribovitega in goratega ozemlja narečno tako zelo razvejan jezik; toda kljub velikim razlikam je albanščina po notranji jezikovni strukturi izrazit, enoten tip jezika. Lokalnemu patriotizmu že takoj na začetku odbije ost, ko pravi, da jezikovni model Skadra zaradi skrajnega obrobnega značaja nikakor ne more postati splošnoalbanski, saj je celo med Gegi znan po svojih številnih lokalnih posebnostih. Odreka se tudi tekmici med geščino in toščino, a prav tako tudi umetni mešanici; zato po njegovem ostaja ena sama pot, da se namreč izbere osrednje narečje, ki s svojimi pojavi družijo vse Albance. V Elbasanu (središče teh narečij) so se od davnih časov srečevali Gegi in Toski, bilo je važno trgovsko mesto na stari cesti Via Aegnatia. Po mnenju elbasanskega župana so se meščani zmeraj z lahkoto sporazumevali z vsemi Albanci, naj so prihajali iz Gramshija, Berata, Drača, Tirane ali od drugod. Nahtigal navaja znano reklo *Shqipja e Elbasanit, turcja e Stambollit*, kar pomeni približno isto kot *lingua toscana in bocca romana*. Toda marsikdaj so različni črkopisi zamegljevali enotno podobo jezika.

Nahtigal še posebej označuje osrednjo lego Elbasana in njegovega narečja; leži na bregu reke Shkumbi, prebivalci se imajo za Gege, vendar tiste na južnem bregu že imajo za Toske. Tudi narodne noše se na tem območju mešajo: toški Berat vpliva proti Elbasanu, geška noša okolice Elbasana pa se širi proti toškemu jugu. Toda še važnejši so jezikovni pojavi: ob prehajanju s toškega juga na geški sever lahko spremljamo zgodovinski razvoj albanskega jezika. Vsa ta dejstva sama narekujejo izbor podlage za knjižni jezik. Edina težava je po Nahtigalovem mnenju pismena fiksacija tega narečja, saj črkopis ne more biti čista fotografija govora, treba se je pač ozirati širše, tudi na že obstoječe zapise. Tako predlaga, da bi pisali neasimilirane toške zveze nosnika in ustrezanega ustničnega zapornika, npr. *mb*, *nd*, *ng*, *ngj* ne pa geških asimilacij *m*, *n*

¹² Gradec 1917, 29 str.

(Shkumbi : Shkumi). Ker obstajajo številna prehodna stanja, predlaga Nahtigal skupno pisno formulo, ki bi predstavljala različne narečne izgovore. Dalje utemeljuje takšen pravopis s starejšimi obdobji skadarskega pismenstva; najmočnejše zagotovilo pravilnosti v odločitvi za pisanje *mb*, *nd*, *ng*, *ngj* pa vidi v knjižnem izročilu elbasanskega pisatelja Konstantina Kristoforidija iz druge polovice 19. stoletja, pa tudi v avtorju posebne elbasanske pisave Todhërju, ki je uporabljal za imenovane zveze posebne ligaturne znake. Tudi o albanških diftongih *ie* (*ye*), *uo*, ki so se ponekod monoftongizirali, a zapustili sledove v dolžinah, meni Nahtigal, da jih je treba v pisavi obdržati; tudi pri tem postavlja za zgled Todhërja in Kristoforidija.

Zaradi zelo različnih kontinuantov na severu in jugu povzroča v albanščini posebne težave tudi reducirani vokal *ë* (*ə*), ki je kot zastopnik nekdanjih polnih samoglasnikov ohranjen samo v toščini. Izpad tega reduciranega polglasnika je ponekod na severu zapustil sledove v nadomestni podaljšavi predhodnega samoglasnika, nastale pa so tudi fonetično »težke«¹³ soglasniške skupine v korenih, ki so se z asimilacijami in disimilacijami v izgovoru »olajšale«. Tudi glede tega pojava ima elbasanščina vmesni položaj, saj ostaja tu notranji *ë* veliko bolje ohranjen kot v severnem geškem območju z močnimi redukcijami. Da je stvar s polglasnikom zapletena, kaže tudi dejstvo, da isti informator, zdaj izgovarja, zdaj spet opušta ta vokal! Za Elbasan ugotavlja, da se je razvila namesto opuščenega reduciranega vokala nadomestna podaljšava na predhodnem naglašenem zlogu. Pojav mora biti zelo mlad, saj je mogoče pri starejših mohamedancih slišati še izgovor s končnim polglasnikom; v 17. stoletju pa so pisali končni *ë* celo še v Skadru. Končni *ë* je pisal Todhër; pri Kristoforidiju pa srečamo polglasnikov celo več, kot jih dopušča njegovo narečje; to priča o avtorjevi tendenci po etimološki pisavi. Literarna komisija se je odločila za pisavo končnega *ë* v primerih naglašene predzadnjega zloga, kar ne bi pomenilo za Gege nobenih težav; v svojih govorih imajo nadomestno podaljšavo, ki jih že sama za sebe opozarja na pravopisno normo. Nahtigalu je šlo tudi za to, da bi bilo v normiranem pravopisu čim manj izjem.

Refleksi za nekdanje soglasniške skupine *kl*, *gl* so po govorih sicer različni, vendar prevladujeta palatala *k'*, *g'*, ki se približujeta že afrikatama *tš*, *dž*; na skadarskem področju so te glasove označevali s *kj*, *gj*, na toškem pa s *q* in *gj*. Nahtigal predlaga prevzem toškega načina zapisovanja.

Glede na oblikoslovje meni Nahtigal, da se enotni albanški knjižni jezik lahko nasloni na slovnico Weiganda (1913)¹³, ki temelji na južni geščini, prazaprav na ožji elbasanščini. Tako kakor v glasovju pomeni elbasanski govor prehod med Gegi in Toski tudi v oblikah. Pri svojilnih zaimkih se Nahtigal sklicuje tudi na svojo razpravo o teh vprašanjih¹⁴. Več odstopanj od Weigandove slovnice je predvidel pri glagolskih oblikah, o njih tudi podrobneje razpravlja. Nahtigal posebej opozarja na geške in toške tvorbe pridevniškega deležnika in nedoločnika.

¹³ *Albanesische Grammatik*, Leipzig.

¹⁴ *Die Bildung der Possessivpronomina im Albanischen und ihre bisherige falsche Auffassung*. Posta e Shqipniës I, 41, Skadar 1917.

Z očitnim zadovoljstvom Nahtigal trdi, da je elbasanščina sintaktično najbolj zgledna albanščina, saj se v njej prepleta največ avtorjevih potez in je tuji vpliv najšibkejši. Drugače je seveda z besednim fondom, tu so tuje primesi najmočnejše; tako so v Skadru in okolici pogostni italijanizmi, v Elbasanu turcizmi, na toškem jugu grecizmi. Naravno je, da je treba iskati albansko besedo tam, kjer se pač najde, vendar ne kaže nadomeščati tistih izposojenih prvin, ki so z albanščino organsko zraščene, npr. turcizme, ki so se utrdili v vseh balkanskih jezikih in za katere bi morali skovati umetne besede.¹⁵ Da bi prišlo v evidenco vse albansko leksikalno bogastvo, spodbuja Nahtigal k zbiranju folklornega gradiva, a ne gre zanemariti tudi leposlovnega in praktičnega alb. pismenstva. Vse to gradivo naj bi bilo podlaga za čim popolnejši albanski slovar. Predlagal je tudi, da bi ustanovili nekakšno Albansko čebelico (Bleta shqiptare) ali Arhiv za albanski jezik in kulturo, ki bi sproti objavljali znanstvene in gradivske prispevke.

Ker so bili glavni očitki proti izboru osrednjega narečja za podlago enotnemu knjižnemu jeziku v tem, da elbasanščina nima pisne tradicije, je moral Nahtigal z dejstvi dokazati nasprotno. Razen velike leksikalne zbirke A. Xhuvanija in zbirke ljudskega blaga Lefa Nosija ima elbasansko narečje področje v preteklosti dve pomembni literarni osebnosti, ki bosta obdržali trajno mesto v albanski književni in jezikovni zgodovini to sta Dhaskall Todhër in Konstantin Kristoforidi. Todhër je bil avtor že omenjene posebne elbasanske pisave, s katero so se od sredine 19. stoletja naprej veliko ukvarjali (Hahn, Geitler), a je v začetku 20. stoletja že skoraj popolnoma izumrla. Todhër je prevedel dele biblije in katekizem, spisal pa je tudi več samostojnih del.

V prejšnjem stoletju je bil najmočnejša osebnost v albanskem pismenstvu K. Kristoforidi. Biblijske tekste je prevajal v grščino in toščino, v grščini je spisal albansko slovnico in sestavil slovar. Kristoforidi je bil izreden stilist, a tudi poznavalec celotnega albanskega jezika, saj je z namenom, da bi ovladal jezikovni položaj, prepotoval vso deželo. Pri Albancih splošno velja, da je njegov jezik vsakomur razumljiv, njegov prevod evangelija je bil nekoč najpopularnejša knjiga v Albaniji; bil je za domačine to, kar je bil nekoč Luther za Nemce. Da bi Kristoforidijev jezik mogel postati trdna podlaga enotnemu knjižnemu jeziku, bi bilo treba njegovo delo izdati v novem pravopisu. Nahtigal celo ugotavlja, da je K. Kristoforidi v svoji geščini naredil podobne korekture v smeri toščine, kot jih je predvidela Literarna komisija. Na koncu govori Nahtigal še o Vukovih reformah sh. knjižnega jezika in o albanski analogiji.

V Opombah Nahtigal polemizira z M. Lambertzem, ki se je kot zbiralec folklornega gradiva zavzemal predvsem za skadarščino, ki ima po njegovem vse lastnosti skupnega albanskega knjižnega jezika. Nahtigal opozarja na tipično obrobno tega narečja, kjer je redukcija dosegla največji razmah in bi bilo zato neprimerno vsiljevati drugim Albancem to obliko knjižnega jezika. Pri tem omenja Pekmezijevo poročilo iz leta 1901¹⁶ in Albansko slovnico (1908), kjer sta se oba trudila, da bi dala večji poudarek osrednjim narečjem Elbasana.

¹⁵ Nahtigalov nazor se v celoti ujema s precej mlajšimi pogledi praške šole (Havránek).

¹⁶ Anzeiger der phil.-hist. Cl. der k. Akad. d. Wissenschaften IX, Dunaj.

V bran Lambertzevim očitkom o »neliterarnosti« elbasanščine Nahtigal ponovno postavlja Kristoforidija.

Nahtigal domneva, da bo Skadarčanom težko opustiti označevanje kvantitete, ker je pač staro navado težko premagati; toda obenem poudarja, da je takšno označevanje nepotrebno, ker se da ta podatek avtomatično razbrati iz drugih fonetičnih okoliščin. Najzanesljivejši kažipot je Kristoforidijevo delo, ki najlaže prevzame zgodovinsko odgovornost za predlagane rešitve. Elbasanščina je lahko v vseh dvomnih primerih zanesljiv usmerjevalec pri normativnih posegih. Neprimerno ustrežnejši kot Lambertzev skadarski koine je koine Kristoforidija, ki ma pred seboj ves narod, ne samo eno pokrajino. Nahtigal končuje svojo razpravo s pozivom, da si morajo Albanci po zgledu Vuka Karadžića na novih jezikovnih temeljih ustvariti slovnico, slovar, nov prevod biblije in zbrati narodno blago.

Po šestih letih (1923) se je Nahtigal še enkrat lotil albanološke problematike, zdaj v Baričevem Arhivu za arbanasku starinu, jezik i etnologiju.¹⁷ V svoji razpravi *O elbasanskem pismu in pismenstvu na njem* podaja najprej historiat najdbe in razpravljanj o posebnem črkopisu; na to nenavadno pisavo je opozoril F. G. Hahn, avstrijski vicekonzul v Janiki, ki je v predavanjih in v tisku pri dunajski akademiji razglašal precej senzacionalne domislice, da gre za pisavo feničanskega izvora, ki je gotovo starejša od pragrške. Čeprav je že Hahn povezoval to pisavo z Moshopoljem in njegovo šolo ter z že omenjenim učenim Todhërmom iz 18. stoletja, ni pomislil na to, da bi bila po grškem zgledu lahko tam tudi nastala. Za Hahnom se je s to pisavo ukvarjal zagrebški paleograf Geitler (*Die albanesischen und slavischen Schriften*, 1883), ki je iskal neposredne zveze z glagolico in staro cirilico, četudi so nekateri zapisi iz 18. st. očitno kazali, da gre za pisavo, ki je bila ustvarjena za zapisovanje takratnih albanskih glasov in zvez. Nahtigal ugotavlja, da gre za individualno stilizirano pisavo po grški kurzivni iz 18. stoletja in da je njen avtor Elbasanec Todhër; njegova ugotovitev je bila v znanosti splošno sprejeta,¹⁸ Todhërjevo avtorstvo Nahtigal dokazuje (obširno) s pripovedovanjem Dositeja Obradovića,¹⁹ ki se je več let mudil v grških in albanskih središčih ter je v Benetkah spoznal moshopoljskega učitelja Todhërja, prosvetitelja in poznavalca različnih črkopisov.

Pozneje se Nahtigal ni več ukvarjal z albanološkimi vprašanji; znanje tega jezika je tu in tam še izkoristil v slavističnih razpravah.²⁰ Kljub bolj ali manj občasnim posegom v albanistično problematiko, je za tisti čas Nahtigalov prispevek tehten in v zgodovini albanskega jezikoslovja cenjen.

¹⁷ Str. 160—195.

¹⁸ Prim. str. 168.

¹⁹ *Zivot i priklučenija II.*

²⁰ Prim. *Antikes ‚Pelso‘ für Plattensee ist nicht slavisch ‚pleso‘*. Wiener slavistisches Jahrbuch IV (1955) str. 15—19.